

Signaal Nieuwe start na detentie

Bestaanszekerheid en participatie moeten centraal staan

Mensen die, om welke reden dan ook, 'vast' hebben gezeten, komen meestal op een gegeven moment weer terug in de maatschappij. Het grootste deel van deze burgers heeft behoefte aan 'een nieuwe start' om weer een plek te vinden in onze maatschappij. Welke mogelijkheden zien ex-gedetineerden om weer aan de slag te gaan? Wat is de officiële weg? Wat is hierover bekend? Hoe denken burgers die uit detentie zijn gekomen en landelijke belangenorganisaties hierover?

Over welke groep gaat dit signaal?

Jaarlijks komen ongeveer 30.000 mensen uit detentie. Deze mensen en hun naasten hebben tijdens en ná de detentie te maken met veel vooroordelen. Bovendien heeft elk van hen te kampen met stevige problemen. Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum en het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving stellen over ex-gedetineerden:

- De meesten hebben een laag opleidingsniveau: twee derde heeft geen startkwalificatie.
- Ongeveer de helft (schatting) heeft te maken met schulden. Het CJIB is hierbij de grootste schuldeiser. Hier vallen ook strafrechtelijke boetes (Wetboek van Strafrecht) onder.
- Bijna de helft heeft een licht verstandelijke beperking (LVB). Onder sommige groepen ligt dit percentage hoger (bijvoorbeeld gebruikers van harddrugs).
- Zo'n 15 procent van de ex-gedetineerden heeft na vrijlating geen geldig ID-bewijs.

LCR heeft signalen opgehaald over de re-integratie van ex-gedetineerden en mensen uit hun omgeving. Het doel is om vanuit hun perspectief een beeld te schetsen van de dienstverlening door gemeenten en andere organisaties. Er is gesproken met vertegenwoordigers van Stichting Exodus, Reclassering Nederland, Stichting Terugkeer en Herstel, Stichting S.A.N.G., Amstelland gemeenten, Humanitas en GGzE Promenzo. Voor de duidelijkheid: alleen de situatie van ex-gedetineerden van 18 jaar en ouder is meegenomen.

Vrij zijn, is stress hebben

'Het is vooral voor lang-gedetineerden moeilijk om na vrijlating het leven weer op te pakken. Vrij zijn, levert heel veel stress op. Je moet werk vinden, een inkomen regelen, je rekeningen betalen, schulden afbetalen, de verleiding weerstaan om weer in oude patronen terecht te komen. Veel ex-gedetineerden hebben weinig probleemoplossend vermogen. Ik zie dat er nu veel te weinig hulp is. Reclassering houdt vooral toezicht, helpt je niet hands-on om alles goed te regelen. Ze gaan heus niet met jou mee naar een afspraak bij de gemeente.

Ik heb zelf in een korte periode vier casemanagers gehad bij reclassering, jonge meiden vaak. Heb je net een afspraak gemaakt met één casemanager, wil de nieuwe casemanager het weer anders. Procedures gaan vaak voor de mens. Maar re-integratie betekent twee stappen vooruit, eentje achteruit. Iedere ex-gedetineerde zou een buddy moeten hebben met wie je je zorgen en problemen kunt bespreken en die helpt met de kleine regelingen. Dat levert zoveel verlichting op. Liefst een ervaringsdeskundige die je ook na vijf uur kunt bellen als reclassering en gemeente gesloten zijn.'

Anthony is nu 47 jaar

Wat hebben wij gezien?

De bestaanszekerheid van ex-gedetineerden is te vaak niet gegarandeerd. Er is weinig structurele inzet op het begeleiden van ex-gedetineerden naar duurzaam werk. Dat heeft te maken met allerlei knelpunten waar zij na het uitzetten van hun gevangenisstraf tegenaan lopen.

Om een nieuwe start te kunnen maken is ondersteuning nodig bij het regelen van: een identiteitsbewijs, uitkering en/of werk, huisvesting, schulden en zorg. De ervaren knelpunten zijn ernstig: geen ID, geen huisvesting, geen inkomen, geen werk, geen bankrekening, enzovoorts.

De basis is vaak niet op orde. Gemeenten horen de regie te voeren over de verschillende instanties waarmee ex-gedetineerden te maken krijgen bij terugkeer in de maatschappij. Uit de informatie die de LCR heeft opgehaald, is gebleken dat veel gemeenten hun regiefunctie niet (voldoende) hebben ingericht.

Op de vijf terreinen is er sprake van aanzienlijke problemen. Er zijn uitzonderingen, maar er kan gerust worden vastgesteld dat er geen landelijk dekkend integraal stelsel van dienstverlening bestaat. In veel gevallen kan geen maatwerk worden geleverd aan ex-gedetineerden. Dit is wel nodig omdat zij – en vaak ook hun gezinnen – in een uiterst kwetsbare positie zitten. Het is daarom noodzakelijk om het beleid aan te scherpen.

Het is belangrijk dat er meer empathie komt voor de doelgroep. Niet risicobeheersing maar bestaanszekerheid en participatie moeten centraal staan. Over de inzet van de VOG (Verklaring Omtrent het Gedrag) moet een dialoog worden gevoerd, om ervoor te zorgen dat er meer maatwerk mogelijk is.

Daarnaast is het nodig om een aanbod voor kortgestraften (3-4 maanden detentie) te ontwikkelen omdat dit niet of nauwelijks bestaat en deze groep een hoge recidive kent. Meer inzet hierop voorkomt escalatie. Ex-gedetineerden hebben vanwege hun specifieke problemen behoefte aan krachtige praktische hulpverlening. Op dit moment is er onvoldoende kwalitatief en kwantitatief aanbod van de instanties.

Ik kan niet zeggen: er is geen dreiging

'Als ik zie hoe mijn familieleden reageren, dan zie je hoe diep zo iets ingrijpt in verschillende levens. Mijn broer werkt voor het Openbaar Ministerie en was bang dat hij daar niet meer kon werken. Puur vanwege de connectie met Thomas. Een zus van mij verbood Thomas terug te komen in hetzelfde dorp. Mijn jongste zus staat er onbevooroordeeld in. Als ik zeg dat het veilig is dan is ze akkoord. Maar willen ze hem pakken dan is het dus niet veilig. Iemand op school had geklaagd en Thomas mag nu niet meer op school komen van onze twee kinderen, en hij mag ook niet meer meedoen met buitenschoolse activiteiten. Er was over hem gepraat met de wijkagent -

niet met mij. Het probleem is dat ik niet kan zeggen dat er geen dreiging is. Uiteindelijk is de hele organisatie waar Thomas mee te maken had opgepakt om ook een voorbeeld te stellen. Thomas heeft een verklaring afgelegd, en al zijn medeverdachten kunnen dat lezen, maar niemand doet dat. Ze gaan er gewoon vanuit dat hij een 'snitch' is, dat hij de boel heeft verraden. Maar hij heeft alles bij zichzelf gehouden.'

Miriam, ex-partner van Thomas en moeder van hun twee kinderen over veroordeling voor koeriersdiensten voor drugslab

Steeds weer terug in het wereldje

'Als ik vrij was, zou er een gesprek komen met de gemeente, maar dat is er nooit geweest. Ik was bijna 18 jaar toen ik vrij kwam en ik kwam weer terug in mijn oude buurtje. Eerlijk gezegd wilde ik ook zo min mogelijk bemoeienis van wie dan ook. Mensen in de buurt horen dat je weer vrij bent en dan ga je feesten. Ik regelde mijn geld zelf wel, want een uitkering had ik niet. In die tijd ging ik mee restaurants en hotels overvallen. Als ik daarop terugkijk dan is dat zo vreselijk. Soms waren mensen zo bang. Ik heb serieus mensen zelf nooit iets aangedaan, maar het is me altijd bijgebleven hoe bang ze van me waren. Het

doet me nog steeds pijn. Ik ben op mijn 20e gepakt en moest 36 maanden zitten. En daarna kwam ik weer in diezelfde buurt terug en dan zat ik zo weer in het wereldje. Ik voelde me ook soort van sterk. Ik deed overvallen op waarde-transporten en ging oplichten. Pasjes skimmen, dat soort dingen. Ik schaam me er diep voor dat ik een keer een oude vrouw heb opgelicht voor 1,60 euro. Echt als ik terugkijk, dan denk ik vaak: wie was ik eigenlijk?'

Ikbal is nu 33 jaar en heeft in totaal 7 jaar gezeten

Wat moet er gebeuren?

De LCR vindt het nodig om de re-integratie van ex-gedetineerden onder de loep te nemen. Het is, zo stelt de LCR, verwerpelijk dat na het uitzitten van hun gevangenisstraf ex-gedetineerden nog altijd worden gestraft. De recidivecijfers tonen aan dat het anders moet. De LCR pleit voor een herbezinning op het beleid vanuit de behoeften van de doelgroep: wat hebben ex-gedetineerden nodig om perspectief te krijgen op een toekomst met werk, een inkomen en een stabiel sociaal netwerk?

1. Gemeenten moeten op hun regiefunctie worden aangesproken om de reikwijdte en effectiviteit van de dienstverlening te vergroten en verschillen tussen gemeenten te verkleinen. Zo nodig moeten doelstellingen voor realisatie worden gemaakt en moeten budgetten worden geoormerkt. Gemeenten moeten al in gevangenis aan de slag om een ID, uitkering, zorgverzekering en bankrekening meteen na invrijheidstelling beschikbaar te hebben. Schuldhulp moet niet meer vrijblijvend zijn. Gemeenten moeten meer investeren om 'zorgmijders' te vinden en begeleiden.
2. Voorwaarden voor meer werk scheppen. Dit betekent betere afspraken maken over VOG en schulden, meer gespecialiseerde begeleiders/coaches voor (naar en tijdens) werk, meer afspraken met werkgevers, meer gebruik creatieve vormen arbeidsintegratie (open hiring). Het is ook nodig om gericht werkgelegenheid te creëren voor de doelgroep in de vorm van leer-werktrajecten of Beschut Werk.
3. Opwaarderen rol maatschappelijke hulpverleners en naasten, omdat beiden een officiële rol in re-integratie horen te krijgen. Iedere ex-gedetineerde zou in elk geval een eigen hulpverlener (maatschappelijk werk) moeten krijgen zodat er een aanspreekpunt is, iemand die processen door de bureaucratie begeleidt en motiveert als re-integratie moeizaam verloopt. Zo kan worden voorkomen dat dienstverlening tussen organisaties en instellingen vastloopt. Dit kan bijvoorbeeld via de Zorg- en Veiligheidshuizen.

Ik wil gewoon rustig leven

'Uiteindelijk heb ik een huisje gekregen. Vanaf dat moment ben ik ook serieuzer geworden, ook al was dat niet simpel met alle regeltjes waar ik weer aan moest voldoen. Het is dat ik een kat heb, anders had ik er misschien wel een keer voor gekozen om weer op straat te leven. Aan de andere kant: ik wil een gewoon leven. Ik heb mijn rijbewijs gehaald en ik heb eindelijk een baan. Ik heb een verklaring van goed gedrag gekregen en ik werk als boodschappenkoerier. Ik vind dat echt leuk. Vriendelijk zijn tegen mensen en zo. En ik heb nog schulden af te lossen van mijn zorgverzekering. Dat is ook weer zoiets: bij

de zorgverzekering zeiden ze dat het geregeld kon worden en toen kon dat toch niet. Daarna zeiden ze dat ze er niets aan konden doen. Ik ben dat echt heel erg zat. Ik wil gewoon rustig leven. Mijn hele leven kom ik al voor mezelf op en zoek ik dingen uit. Ik kan dat echt wel, maar val me niet lastig. Het zou mooi zijn als ik nog een keer een leuk meisje tegenkom en ik wil graag kinderen. Ik doe mijn best. Ik weet dat ik echt geen lieverdje ben geweest, maar ik doe mijn best.'

Ikbal is nu 33 jaar en heeft in totaal 7 jaar gezeten

Welke knelpunten zijn er in de dienstverlening?

Uit het rapport 'Samen werken aan een nieuwe start' van de Inspectie Justitie en Veiligheid en Toezicht Sociaal Domein blijkt dat rondom re-integratie veel problemen optreden waardoor dienstverlening soms niet of onvoldoende van de grond komt.

1. Te veel taken, te weinig personeel: hierdoor is er te weinig tijd voor kortgestraften (75 procent van de populatie) of mensen met een licht verstandelijke beperking. Voor hen is niets geregeld.
2. Informatie wordt tussen dienstverleners slecht gedeeld waardoor er nauwelijks zicht is op de problematiek.
3. Steeds meer voorwaarden voor verlop en re-integratietrajecten: veel mensen hebben hier geen toegang toe. Veel gedetineerden staan na vrijlating volledig onvoorbereid op straat.
4. Bij kleine(re) gemeenten is een schrijnend gebrek aan beschikbare dienstverlening. Ook bij de grote(re) gemeenten worden niet voldoende instrumenten of personeel ingezet.
5. Huisvesting is schaars, zowel in de huursector als ook bij beschermde woonvormen.

Geef ex-gedetineerden een eerlijke kans

'Natuurlijk had ik schulden toen ik vrij werd gelaten. Dat geldt voor de meeste gedetineerden. En de bedragen zijn hoog. En ja, ik had zeker veel last van stigma's. Voor alle sollicitatiegesprekken probeerde ik te bedenken hoe ik het gat in mijn cv moest gaan uitleggen. Ik heb keihard gewerkt en ben nu op een goede plek. Ik werk als jobcoach voor mensen die moeilijk aan werk te helpen zijn. Daaronder bevinden zich ook ex-gedetineerden maar ook personen met een andere achtergrond. Mijn werkgever en de opdrachtgevers zijn erg tevreden met mijn werk. Ik loop tegen problemen met de VOG. Mijn

werkgever heeft er een constructie voor bedacht, want ik krijg die bijna zeker niet. Ik snap dat de VOG's nodig zijn als je bijvoorbeeld met een vermogensdelict bij een bank wilt werken. Maar de manier waarop nu met de VOG's wordt omgegaan is te zwart-wit, soms krankzinnig. Geef ex-gedetineerden nou eens een eerlijke kans. Velen hebben kwaliteiten die je voor iets positiefs kunt inzetten. En je bespaart klauwen met geld die je nu besteedt aan uitkeringen, zinloze re-integratietrajecten en ziektekosten.'

Anthony is nu 47 jaar

Interviews en signalen

De LCR heeft interviews gehouden met ex-gedetineerden (en hun naasten) en ook allerlei betrokken instanties. Al deze mensen zien dat ex-gedetineerden met een verharde opstelling te maken hebben gekregen. Ze geven aan dat 'detentieschade' al snel optreedt. Re-integratie verloopt zelfs onder goede omstandigheden enorm stroperig waardoor iemand meer risico loopt om in criminaliteit terug te vallen. Een van de gesprekspartners zei: 'Iemand die niet kan re-integreren, wordt een veiligheidsprobleem'. Knelpunten die de bestaanszekerheid of het vinden/hebben van werk raken, verdienen volgens de LCR extra aandacht.

- Ex-gedetineerden krijgen te maken met verschillende problemen die de bestaanszekerheid onnodig onder druk zetten: geen ID, dus geen inschrijving bij de gemeente, dus geen (sociale) woning en geen uitkering. Veel ex-gedetineerden kunnen geen bankrekening openen omdat ze eerder via een bankrekening fraude hebben gepleegd. Geen bankrekening? Dan kun je geen loon of uitkering ontvangen. Het regelen van een ID kan bij sommige gemeenten alleen als iemand het document persoonlijk komt ophalen aan de balie. Wie nog (even) in de gevangenis zit, lukt dat niet. Is na vrijlating geen ID beschikbaar, dan kan iemand zich niet inschrijven noch van veel voorzieningen gebruik maken.
- Uit beschikbare cijfers blijkt dat 2 jaar na vrijlating slechts 22 procent van de ex-gedetineerden werk heeft. Hiervan heeft de helft uitzendwerk of werk op afroepbasis. De afstand tot de arbeidsmarkt is groot. Er zijn nauwelijks gerichte (leer-)werkprojecten en beschutte werkvormen worden niet automatisch benut. Met het wegvallen sinds 2021 van de (Zeer) Beperkt Beveiligde Inrichtingen is het aanbod werk-gerelateerde programma's afgenomen.
- Re-integratie is een groot probleem (dit zegt ook de Inspectie). Het hangt vooral af van de persoonlijke inzet en de betrokkenheid van enkele medewerkers. Tijdrovender dossiers worden niet doortastend opgepakt. Samenwerking en afstemming tussen verschillende instellingen verloopt soms

stroef, dienstverlening is soms te gefragmenteerd. Als Zorg- en Veiligheidshuizen de coördinatie hebben, is een duidelijker en integrale aanpak te zien.

- Veel werkgevers of opleiders (ook voor een stageplek) vragen een VOG. Hierdoor zijn veel soorten functies niet toegankelijk, ook niet als die totaal geen connectie hebben met het delict waarvoor iemand was veroordeeld. Zo wordt het doel van de VOG doel ernstig voorbij geschoten.
- Schulden vormen een enorm probleem. Ex-gedetineerden komen daar vaak hun leven lang niet meer van af. De schuldhulpverlening heeft de instrumenten niet om schulden op te lossen. Voorbeeld: een schuldenlast die ontstaat door een vermogensdelict (dat zijn de meeste delicten) vallen niet onder 'de schone lei'. Daarom kan een regulier traject in de schuldregeling niet worden gevolgd. Vaak worden ook nog eens strafrechtelijk hoge bedragen opgelegd. Hierdoor wordt de situatie na vrijlating alleen maar erger. Sommige schulden lopen tijdens detentie door omdat bijvoorbeeld de rente niet wordt bevroren.
- Huisvesting is een groot probleem vanwege de woningnood. Beschermd woonvormen kennen vaak een wachtlijst. Hierdoor raken mensen na vrijlating buiten beeld en is een behoorlijk deel (on)geregistreerd dakloos (op pagina 47). In sommige gemeenten is het mogelijk om de woonlasten te laten doorbetalen tijdens detentie, maar bij veel gemeenten gebeurt dit niet.
- De geïnterviewden geven aan dat begeleiding tekort schiet. Voor maatschappelijke re-integratie is de inzet van een 'buddy' aan te raden. Zij kunnen sociale en emotionele steun leveren en praktische hulpverlening bieden. Naasten hebben geen officiële (rechts)positie maar kunnen wel veel betekenen in het re-integratieproces. Ook voor deze achterblijvers is vaak de ondersteuning nodig.

Vergelding, tegen welke prijs?

'Ik heb me wel eens afgevraagd of ik het goed heb gedaan. Sommige mensen zeggen 'papa is aan het werk op een booreiland'. Ik heb het de kinderen altijd open verteld, maar mensen maken er een eigen verhaal van. Een vrouw bracht het gerucht de wereld in dat hij was vrijgelaten omdat hij iemand erbij had gelapt. Door dat soort acties kunnen wij weer gevaar lopen. Maar voor de kinderen, die nu 8 zijn, is het inmiddels duidelijk. Als je straf krijgt dan moet je naar je kamer, een groot mens moet dan een boete betalen of lang in een

klein kamertje zitten. Maar de kinderen vragen me: helpt dat dan? En daar heb ik geen goed antwoord op. Hoe gaan we om met gedetineerden? Ik begrijp dat er een vorm van vergelding moet zijn, maar tegen welke prijs? Tientallen mensen in de omgeving van de gedetineerde worden direct geraakt. Is dat het allemaal waard?'

Miriam, ex-partner van Thomas en moeder van hun twee kinderen over veroordeling voor koeriersdiensten voor drugslab

De Landelijke Cliëntenraad (LCR) heeft een signaleringsteam Participatiewet ingesteld dat mede mogelijk is gemaakt door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Het signaleringsteam van de LCR bekijkt verschillende onderdelen van de Participatiewet vanuit de ogen van mensen die er een beroep op doen. Deze informatie wordt beoordeeld. Wat staat er in de wet? Wat is de bedoeling ervan? Zijn er cijfers beschikbaar over dat deel van de Participatiewet?

Het signaal 'Nieuwe start na detentie' is een van die signalen en wordt aangeboden aan het ministerie van SZW met als doel om de wet, de uitvoering of de bejegening te verbeteren.

Colofon

Het Signaleringssteam van de LCR bedankt iedereen die eigen ervaringen heeft gedeeld of een bijdrage heeft geleverd aan dit signaal.

www.landelijkeclientenraad.nl

www.hetgaatovermij.org

Voor vragen, kan contact worden opgenomen via:

info@landelijkeclientenraad.nl

Vormgeving: lawine.design

December 2023